

ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ РЕЧІПОСПОЛИТОЇ В ПРОЦЕСІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ

Подолання міжнаціональних стереотипів займало важливе місце в процесі польсько-українського примирення. Складовими цієї проблеми виступали: виділення причин польсько-української конфронтації, оцінка польсько-української війни 1918–1919 рр., договору Пільсудський–Петлюра, національної політики II Речіпосполитої, аналіз альтернативних варіантів розвитку та висновки з історії для формування майбутніх польсько-українських відносин.

Ключові слова: польсько-українські відносини, міжнаціональне примирення, Друга Річпосполита, стереотипи.

Польсько-українське примирення стало одним із найграндіозніших процесів періоду біполярності. Досягнення порозуміння двох найбільших народів Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), яка була стратегічно найуразливішим регіоном для соціалістичного блоку, унеможливило інспірування міжнаціонального конфлікту, сприяло успіху спільної боротьби за незалежність, державність і демократію. Польсько-українське примирення передбачало розв'язання комплексу міжнаціональних проблем: розробку нової системи безпеки регіону ЦСЄ, подолання міжнаціональних стереотипів стосовно спільної історії, вирішення проблеми кордонів і національних меншин. У цьому контексті проблема оцінки польсько-українських відносин періоду Другої Речіпосполитої займала одне з пріоритетних місць у процесі двосторонньої дискусії.

Проблема подолання стереотипів у польсько-українських відносинах стала предметом наукового дослідження тільки в останніх десятиліттях. Цим питанням присвячені публікації В.Серчика [54], Я.Єсталя [44], М.Кучерепа [46], А.Айненкеля [35], Б.Бакули [39], А.Павлишина [9] та ін. Метою публікації є виявлення впливу подолання міжнаціональних стереотипів періоду Другої Речіпосполитої на досягнення польсько-українського примирення.

Формування антипольських й антиукраїнських стереотипів сприяло зміцненню радянського панування в ЦСЄ. Б.Цимбалістий вважав, що польсько-українські конфлікти є багатоаспектними, тобто поєднанням військово-політичних з релігійними, соціально-класовими й культурно-побутовими. Ця комплексність конфліктів створила взаємні стереотипи в обох суспільствах. На підтримання і зміцнення цих стереотипів спрямована політика Москви. “Радянські власті культивують давні імперіальні традиції. Їхні фільми, театральне мистецтво, мовлене й друковане слово є пересичені пропагандою, яка постійно нагадує українцям про кривду та знущання, яких зазнали під владою польських “панів”. Москва свідомо прагне до того, щоб час ран не загоїв, щоб давні нещастя не затерлися в пам'яті, щоб українці й поляки ніколи не могли порозумітися” [27; 57; 58, s.1–3]. “...На шляху українсько-польських взаємин лежить стільки колод з історичного минулого обох народів, що без відсунення їх набік неможливо перейти до нормалізації стосунків. Усі давніші спроби, чи то до 1939 року, чи то в часі німецької окупації, чи навіть після закінчення Другої світової війни, знайти спільну мову розбивалися об мур старих упереджень, взаємних обвинувачень і претензій” [8, с.5; 19, р.95].

Велике значення для подолання міжнаціональних стереотипів мали наукові конференції. Наприкінці 1956 р. “Сучасна Україна” зорганізувала польсько-українську конференцію в Мюнхені. У 1977 р. проведено конференцію в Університеті Мак Мастер у Канаді, а в 1980 р. у Мюнхені в УВУ [32–34; 39, s.45; 55, s.66]. Б.Скарадзінський високо оцінив опубліковані матеріали конференції в збірнику “Poland and Ukraine, past and present”. Він помічав тенденцію відсутності висвітлення проблематики справ

найбільш контрверсійних: війни за Львів 1918–1919 рр., фіаско київського походу, терору й контртерору міжвоєнного періоду, польської політики УПА та виселення українського населення після війни. “Щоб не роз’ятрювати? Але без повідомлення собі взаємно правди – навіть несумісної – про ці події важко думати про залишення їх тільки історикам і архівістам” [51, s.82].

Великий вплив на польсько-українське порозуміння та подолання стереотипів мала діяльність постійного дискусійного клубу, на якому обговорювалися двосторонні відносини. На початку травня 1976 р. у Мюнхені було створено Польсько-український семінар, який поєднав у своїй діяльності наукові завдання і суспільні потреби. Протягом року (V. 1976 – VII. 1977) відбулося 14 засідань. Більшість лекцій і дискусій була присвячена систематичному висвітленню польсько-українських відносин новітнього часу. Зокрема, обговорювалися теми співпраці Пілсудського з Петлюрою, польсько-український територіальний конфлікт за Галичину й Волинь, національна політика міжвоєнного періоду, прометеїзм, трагічні події періоду Другої світової війни й т. п. [29; 52, p.6–7].

Після отримання незалежності одним із перших заходів для подолання стереотипів й упереджень стала конференція “Польща – Україна: історична спадщина і суспільна свідомість” (Кам’янець-Подільський, 29–31.V.1992) [40].

Складовими елементами подолання стереотипів міжвоєнного періоду виступали: виділення причин польсько-української конфронтації, оцінка польсько-української війни 1918–1919 рр., договору Пілсудський–Петлюра, національної політики II Речіпосполитої, аналіз альтернативних варіантів розвитку та висновки з історії для формування майбутніх польсько-українських відносин.

Польсько-українська війна за Львів 1918–1919 рр. вирішальним чином вплинула на всю міжвоєнну історію обох народів. Наприкінці 1969 р. польська редакція радіо “Вільна Європа” передала опис польсько-української війни 1918–1919 рр. авторства Еугеніуша Ромішевського. Висновок автора зводився до кваліфікування польсько-української війни трагічною помилкою, яка стала причиною руїни української державності та пізнішого занепаду Польщі. Причина полягала в ілюзіях польської еліти, яка жила перестарілими ідеями історичної Польщі, що мала обіймати землі Литви, Білорусії й України, і не усвідомлювали загрози з боку російського імперіалізму [1; 21].

Ця думка особливо акцентувалася в публікаціях польської опозиції. У передрукованому матеріалі із зошита № 4, що видавався Studium Kultury Chrześcijańskiej при костелі св. Трійці у Варшаві, стверджувалося, що боротьбу за незалежність, аналогічно до поляків, вели також сусідні народи. “Це зіткнення мало наслідком не тільки кров, яку було пролито. Пробудило й зміцнило воно заздрість і ненависть, унеможливило стабілізацію на цій великій частині Європи, яка лежить між Німеччиною й Росією. Адже не тільки могутність Німеччини і Росії спровадила на ці землі слабкість і поразки. Одною з причин цієї слабкості, одною з причин цих численних поразок було й те, що стали тут проти себе: Велика Україна – від Нового Сонча до Кубані, Велика Литва – від Курляндії до Нарви й Велика Польща – “від моря до моря” [36, s.6–8].

Я.Куронь оцінював війну 1918–1919 рр. як братовбивчу війну, яка стала черговим цвяхом до домовини Речіпосполитої й України, оскільки вона визначила події 1939 р. Тому він пропонував здійснити на Цвинтарі Орлят написи на двох мовах: “Героїчно полеглим у боротьбі за незалежну Польщу... Україну... у братовбивчій боротьбі” [59].

З польсько-українською війною тісно пов’язаними були питання оцінки союзу Пілсудський–Петлюра. Є.Стемповський вважав причиною поразки київського походу його незрозумілість для польського суспільства та відсутність підтримки. “Геніальність” заходу і його недоступність для пересічних умів (...) були б його ахіллесовою п’ятою і першою причиною неунікненої поразки”. Одночасно київський похід був відображенням переходу від ягеллонської до п’ястовської Польщі, що мало вираз не

тільки в територіальних змінах, але також у суспільних й економічних процесах [14, с.6; 17; 43, s.3–10].

На думку К.Зеленка, метою Ю.Пілсудського було не лише відокремлення України, але шляхом ослаблення Росії підтримка інших національних держав, які виникали на уламках імперії. У цьому полягала далекозорість концепції Ю.Пілсудського, яка випереджала великі деколонізаційні процеси британців, французів і голландців принаймні на тридцять років. З точки зору військової стратегії Ю.Пілсудський намагався випередити більшовиків, які готувалися до нападу на Польщу, і розпочав у відповідний момент превентивну війну. Вина в невдачі походу Ю.Пілсудського лежить, на думку К.Зеленка, також на українському народі, який не зреагував достатньо енергійно на таку велику okazію, його керівники нарobili багато помилок і замість зосередити зусилля на зміцненні власної держави, український народ дав себе переконати демагогам і вів громадянську війну. К.Зеленко погоджувався, що Ю.Пілсудський переоцінював можливості, силу й політичну дозрілість свого народу. Але відсутність підтримки не означала помилковості самої концепції [20; 60, s.3].

Значну увагу польська еміграція приділяла збереженню позитивного образу українського визвольного руху й, зокрема, одного з його керівників – С.Петлюри. Є.Стемповський і Ю.Лободовський пояснювали мотиви вбивства С.Петлюри не помстою за єврейські погроми, а боязню Москви щодо відновлення польсько-українського союзу після перевороту Ю.Пілсудського [6, с.2; 31; 41].

А.Білинський негативно оцінював польсько-українську угоду 1920 р., кваліфікуючи її як реалізацію Ю.Пілсудським ягеллонської ідеї та спроби перетворення України в протекторат. Глава польської держави, “використовуючи безнадійне становище українців, виміг на Петлюрі зречення Західної України в користь Польщі, даючи йому військову допомогу проти росіян.., але тільки до Дніпра. Пілсудський собі думав, що така Україна від Збруча по Дніпро мусить попасти в залежність від Польщі і в той спосіб буде здійснена “ягайлонська ідея”, себто ідея імперіяльної Польщі” [2; 25].

Негативно до оцінки польсько-української співпраці підходила також еміграція гетьманської орієнтації. У рецензії на книгу С.Мікуліча публіцист “Батьківщини” погоджувався з оцінкою, даною автором договору Пілсудський–Петлюра, як “документу, найделікатніше кажучи, такого, що легковажив в своїх формальних браках, напевно зумисних, українську сторону. Загально беручи, найбільш відповідно було б назвати повищий документ, котрий, так сказати, “легалізував” київську виправу, договором про протекторат” [10; 24; 49, s.95].

Редакція “Самостійника”, який видавався Ліберально-демократичною партією “Niepodległość”, з метою інспірації українського незалежницького руху пригадувала, що передача С.Петлюрою Польщі західноукраїнських земель “зруйнувала українсько-польську військову та політичну співпрацю й принесла із собою Ризький договір – цебто поневолення України, а згодом також Польщі” [4, с.6–7; 37].

Велика увага в польсько-українських дискусіях приділялася аналізу національної політики міжвоєнної Польщі. В.Вакуловський вважав, що міжвоєнна Польща проводила глибоко помилкову політику щодо України. Політика стосовно української меншини в Польщі характеризувалася спробами національної асиміляції. “Окупація Галичини, Холмщини, частини Волині і Полісся з нелюдським переслідуванням українців лише за те, що не хотіли стати поляками. Нищення православних храмів Божих. Примусове окатоличення села (...). Жадання, щоб греко-католицькі священики писали метрики по-польськи (с. Потік на Рогатинщині). У додаток славнозвісна пацифікація, що продовжувалася від 1930 до 1939 р. Зліквідування українських гімназій в Галичині, щоб українці не могли виховувати кадри нової інтелігенції і завше були упослідженими. Береза Картузька з відомим її Комендантом Костеком-Бернацьким, що недалеко відійшов від подібних начальників большевицьких концентраків”. Негативно

оцінював В.Вакуловський також політику колишнього товариша міністра внутрішніх справ в уряді УНР і волинського воєводи Г.Юзевського, який знищив усі прояви українського життя. “Своїми переслідуваннями довів найбільш активний елемент до втечі до УССР, не з прихильності до большевизму, а щоб позбутися польських переслідувань” [3, с.2, 3; 23].

Контроверсійним питанням була й проблема етногенезу українського народу. У лондонській пресі було опубліковано інтерв'ю А.Гермашевського з М.Добрянським стосовно співвідношення етнонімів “українець”, “русин”, “малорос” і т. п. Український респондент пояснював польським читачам, що створення альтернативних етнонімів мало на меті розкол і партикуляризацію українського народу та проводилося з боку Росії і Польщі. Зокрема, у Другій Речіпосполитій “ділено нас на українців, русинів і “старорусинів”, штучно збільшуючи процент останніх. Були ще підрозділи: лемки, гуцули, поліщуки, поляки – греко-католики й т. д. Між Галичиною і Волиню створено політичний “Сокальський кордон”, потім відокремлено Лемківщину – усе для того, щоб розпарцелювати українців” [30; 53, s.3].

Б.Скарадзінський вбачав у національній політиці II Речіпосполитої джерело багатьох польсько-українських упереджень і ненависті. Особливо він критикував принцип колективної відповідальності, застосований польською армією під час пацифікації 1930 р. Українські селяни не розбиралися в проблемах політики, шкільному питанні чи парламентській боротьбі. “Але нищення доробку бідних людей – бо були українцями, і фізичні покарання під церквою – із цієї ж причини, – творило фундаментальний досвід цілого народу щодо Польщі й поляків. Це був наш злочин. А також помилка, яка не могла пройти безкарно” [51, s.75].

Окрему проблему в міжнаціональних стереотипах складала боротьба УВО-ОУН проти Польської держави в міжвоєнний період. Українські аргументи зводилися до того, що на західноукраїнських землях відбувалася законна боротьба народу за державну незалежність проти польської окупації. “Тому, застосовані польським урядом репресії, терор і злочинства були такими, що їх, за новим назовництвом останніх років, можна назвати злочинами проти гуманності, народовбивством і діянням на шкоду народів з намаганням їх поневолити і закріпостити”. Українська боротьба була такою ж справедливою, як антинімецька боротьба польського народу в період Другої світової війни та післявоєнні намагання звільнитися від радянської залежності [13; 16].

Ще однією темою польсько-українських дискусій стало обговорення розпочатої Ватиканом справи беатифікації архієпископа Андрея Шептицького. У грудневому 1959 р. номері “Kultur” було опубліковано замітку про справу беатифікації А.Шептицького [38, s.142]. Вона була скороченим варіантом біографічної частини т. зв. *Articuli pro causae instructione*, виданих 1958 р. у Римі о. Михайлом Гринчишиним. Проти беатифікації А.Шептицького різко виступив Ст. Піотровський, який закидав А.Шептицькому моральну відповідальність за кривди, завдані полякам українцями. На його думку, архієпископ сприяв пов'язанню греко-католицького обряду з окремою національною групою. Націоналізм, що пробуджувався, відсував на дальший план релігійні справи [19, p.57; 50, s.25–38]. Націоналістична та комуністична преса стала висувати закиди митрополиту в колабораціонізмі та ренегатстві.

У відповідь на польські обвинувачення митрополита в моральному опікуванні над українським націоналістичним підпіллям і відповідальності за винищення польського населення, кс. К.Е.Тжецяк заявляв, що “Шептицький був у повному значенні цього слова українським патріотом і гарячим прихильником повернення православних визнань у лоно Католицької церкви, що в жодному випадку не може означати польсько-католицької, бо такої немає” [18, p.244; 45, s.3]. А.Хцюк стверджував, що в разі успішної канонізації Шептицького, він стане посередником польсько-українського зближення [7; 18, p.223].

У політичній думці визрівало усвідомлення неминучості втрати незалежності країнами ЦСЄ внаслідок недосконалості Версальської системи та відсутності української держави. С.Твардзіц у “Rozważaniach polskich” піддав аналізу міжнародну ситуацію міжвоєнного двадцятиліття і прийшов до висновку, що причиною польської поразки 1939 р. були не військові прорахунки, а Версальська система, яка приречла Європу на нові конфлікти. У цьому зіткненні Польща мусила програти, однак вона мала шанс змінити цей уклад у 1920 р. шляхом союзу з С.Петлюрою. Підписання Ризького договору з Радянською Росією С.Твардзіц вважав однією з найбільших польських помилок, які лежали в основі її поразки в Другій світовій війні. Відсутність української держави залишала Польщу наодинці з Росією і Німеччиною, протистояти яким вона не мала можливості. Вихід С.Твардзіц вбачав у підтримці ідеї української державності, яка залишалася актуальною в міжвоєнний і ще більш – у післявоєнний період. “Навіть найбільша у наших можливостях потуга польської держави в її версальських і ризьких границях, а на заході навіть у теперішніх потсдамських границях не є в стані протиставитися потузі російсько-німецькій, якщо Росія і Німеччина є нашими безпосередніми сусідами. Цю правду в атомовій епосі видно ще більше, ніж в роках 1920–1939” [12, с.3; 15].

На думку Я.Гайваса, національна й міжнародна політика поверсальської Польщі вела її до катастрофи. Польська політична думка міжвоєнного періоду не зуміла створити концепції, яка притягувала б інші народи, а ідея прометеїзму поступово “скарловатіла і заглухла”. Тому, опираючись на міжвоєнний досвід, Я.Гайвас вважав, що для польсько-української співпраці необхідна поява ідеологічного обґрунтування такої політики та кристалізація відповідних політичних сил і програм. “Така бо співпраця, щоб бути тривалою й успішною, мусить виростати з глибоких заłoженъ і засадничих поглядів, а не бути тактичним маневром, розрахованим на тимчасову користь” [5, с.2–3; 28].

Ю.Мерошевський вважав, що Друга Річпосполита повинна була надати Східній Галичині широку автономію, запровадити українську мову як офіційну поряд з польською та заснувати український університет у Львові. Це мало переконати українців, що Польща, а не Росія, трактує їх як рівнорядних партнерів у багатонаціональній Речіпосполитій, і перетворити їх на лояльних громадян [22; 47; 48, s.5–6].

Оглядач “Українського Життя” з перспективи 40 років піддав критиці обидві сторони конфлікту, тобто польський уряд й ОУН. На його думку, польська й українська сторони зазнали поразки в реалізації своїх прагнень і це спонукає до переоцінки колишніх поступків. Критика ґрунтувалася на морально-релігійних консервативних цінностях оточення А.Шептицького, зокрема, позиції газети “Мета”, яка в номері від 15 грудня 1935 р. заявляла: “Суспільність нап’ятнує тих, про яких митрополит ще перед роком писав, а саме тих провідників українських терористів, які, сидячи безпечно поза границями краю, уживають наших дітей до вбивства своїх власних батьків, а самі в безіменній ареолі геройства тішаються вигідним життям, стягаючи пожертви від закордонних патріотів, призначені для народу, якого добро вони нищать”. Виходячи із цього, Т.Лапичак вважав, що інтереси обох народів не вимагали такої акції і вона не приносила добра ні українцям, ні полякам. Єдиною її метою було використання вбивства як пропагандистсько-агітаційного заходу для проведення успішного збору коштів серед американської еміграції.

Автор стверджував, що міжвоєнна Польща впала зовсім не під ударами ОУН, а під дією факторів, стосовно яких українська сторона була безсилою. Однак він задавався питанням, чи упадок Польщі для українців був здобутком чи ще гіршим нещастям, і приходив до висновку, що “всі ці великанські жертви життя молодих і ідейних людей, всі ці збірки американських українців, всі ці терпіння в тюрмах і Березі Картузькій наставлених “націоналістично” українських людей показали – непотрібними, змарнованими, за дурно принесеними”. На його думку, слід було рухатися мето-

дом органічної праці, формувати свою інтелігенцію та розбудовувати національний потенціал. Цьому зашкодила політика ОУН. “Молоді, ідейні люди пішли за приманою здобути легку славу героїв і дались обманути дешевим обіцянкам політикуючих конспіраторів, що справа нашого визволення – легка й коротка, треба лише дещо хотіння і посвятити”.

Велику частину вини за стан міжнаціональних відносин Т.Лапичак покладав на польський уряд, який своєю діяльністю створював сприятливі умови для діяльності ОУН. “Коли б варшавська влада дала б українцям хоча б частину тих прав і привілеїв, до яких вона зобов’язалась перед Радою Амбасадорів (...), то належить припускати, що ОУН не мала б підстав, сприятливих обставин і прихильного вітру для своїх радикально революційних і терористичних виступів”. До заходів, які мала б здійснити міжвоєнна Річпосполита щодо задоволення потреб української меншини, він відносив надання національно-територіальної автономії з українським крайовим сеймом у Львові, український університет, допущення українців до урядових посад, гарантування громадянських прав, ліквідацію політичної цензури преси й принципу нумерус класус для вищих шкіл, справедливий розподіл парцельованих маєтків, припинення насильної колонізації польським елементом етнічних українських земель, зменшення латинізаційного тиску в церковному житті, припинення нищення православних церков на Волині й Підляшші, пропорційні інвестиції в економічний розвиток Західної України і т. д. [11, с.2, 6; 26].

Багаторічні польсько-українські дискусії привели до вияснення багатьох оцінок і трактування міжнаціональних відносин періоду Другої Річпосполитої, зближення позицій і подолання стереотипів. Досягнення порозуміння стосовно складних сторінок спільної історії допомагало знаходженню консенсусу в інших галузях двосторонніх відносин і сприяло загальній справі польсько-українського примирення.

1. А. П. Трагічна помилка: поляк про польсько-українську війну / А. П. // Свобода. – 1969. – № 223. – 6 грудня. – С. 2.
2. Білинський А. Дещо про польсько-українські стосунки / А. Білинський // Українське Життя (Чикаго). – 1973. – № 3 (646). – 11 лютого. – С. 2.
3. Вакуловський В. Мудрий поляк по шкоді... / В. Вакуловський // Батьківщина. – 1970. – 28 листопада. – С. 2, 3.
4. Від Редакції // Самостійник. Вісник українського незалежного слова. – 1986. – Вип. 4–5. – С. 6–7.
5. Гайвас Я. Польська дійсність у наших і їхніх очах / Я. Гайвас // Свобода. – 1975. – 20 серпня. – С. 2–3.
6. Дубенко І. Великодушний жест в обороні Петлюри / І. Дубенко // Шлях Перемоги. – 1979. – 2 грудня. – С. 2.
7. Кардинал Гльонд про митрополита Андрея // Українські Вісті (Едмонтон). – 1960. – № 22. – 30 травня. – С. 2.
8. П. Т. Крок на шляху польсько-українських взаємин / П. Т. // Гомін України. – 1960. – № 41. – 8 жовтня. – С. 5.
9. Павлишин А. Студії над генезою польсько-українських конфліктів у ХХ столітті / А. Павлишин // І. – 1997. – № 10 : Україна–Польща наприкінці століття. – С. 114–135.
10. Савка Я. Прометеїзм у політиці II Річпосполитої / Я. Савка // Батьківщина. – 1972. – Ч. 3 (1271). – 12 лютого. – С. 2.
11. Т. Л. Історична пригадка і висновки / Т. Л. // Українське Життя (Чикаго). – 1973. – 9 грудня. – С. 2, 6.
12. Творимірський П. Нема Польщі без вільної України. Польський політик доказує, що Польща в 1939 році впала тільки тому, що перешкодила будові вільної України / П. Творимірський // Народна Воля (Скрантон). – 1953. – Ч. 6. – 5 лютого. – С. 3.
13. Чи марево 1930 року має повторитися? // Гомін України. – 1955. – № 29. – 24 вересня. – С. 2.
14. (-ий). Від Польщі Ягайлонів до Польщі Пястів / (-ий) // Український Самостійник. – 1956. – № 4 (314). – 22 січня. – С. 6.
15. AILP. – CP. – 1953. – Vol. 1.
16. AILP. – CP. – 1955.
17. AILP. – CP. – 1956. – Vol. 1.
18. AILP. – CP. – 1960. – Vol. 2. – К. 223.
19. AILP. – CP. – 1960. – Vol. 3. – Р. 57.

20. AILP. – CP. – 1969. – Vol. 1.
21. AILP. – CP. – 1969. – Vol. 2.
22. AILP. – CP. – 1970. – Vol. 2.
23. AILP. – CP. – 1970. – Vol. 3.
24. AILP. – CP. – 1972. – Vol. 1.
25. AILP. – CP. – 1973. – Vol. 1.
26. AILP. – CP. – 1974. – Vol. 1.
27. AILP. – CP. – 1975. – Vol. 1.
28. AILP. – CP. – 1975. – Vol. 2.
29. AILP. – CP. – 1977. – Vol. 2.
30. AILP. – CP. – 1978. – Vol. 2.
31. AILP. – CP. – 1979. – Vol. 2.
32. AILP. – CP. – 1987. – Vol. 4.
33. AILP. – CP. – 1988. – Vol. 3.
34. AILP. – CP. – 1989. – Vol. 4.
35. Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym: wybrane problemy / A. Ajnenkiel // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 1–2 : materiały II międzynarodowego seminarium historycznego [“Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947”], (Warszawa, 22–24 maja 1997). – Warszawa : Karta, 1998. – S. 11–28.
36. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. U progu niepodległości // Dialogi. Biuletyn Polsko–Ukraiński. – 1987. – № 7–8. – S. 6–8.
37. Archiwum prywatne W. Mokrego w Krakowie.
38. av. Aktualność Szeptyckiego // Kultura. – 1959. – № 12 (146). – S. 142.
39. Bakula B. Emigracje “Międzymorza” – czy początek dialogu? / B. Bakula // Almanach Humanistyczny (Warszawa). – 1987. – № 7. – S. 39–51.
40. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (BUW). – Dział Rękopisów (DR). – Nr. akc. 3945. – Npgn. Лист Івана Дзюби до Антона Середницького. – К., 1992. – 26. IV.
41. BUW. – DR. – Sygn. 1507. – K. 1–9. Stempowski J. Proces Szwarzbarda. 1926. [mf. 9337].
42. Błogosławiony Roman Andrzej // Wieczór Wybrzeża (Gdańsk). – 1960. – № 87. – 13. IV. – S. 2.
43. Hostowiec P. Wyprawa kijowska. Wyniki ankiety / Paweł Hostowiec // Kultura. – 1955. – № 12 (98). – S. 3–10.
44. Jestal J. Polsko-ukraińskie dyskusje w kontekście stereotypów narodowościowych / J. Jestal // Między Polską a Ukrainą. Pogranicze – mniejszości – współpraca regionalna / [pod red. M. Malikowskiego, D. Wojakowskiego]. – Rzeszów, 1999. – S. 169–176.
45. Ks. K. E. Trzeciak C. M. Sprawa beatyfikacji ukraińskiego Arcybiskupa / Ks. K. E. Trzeciak C. M. // Tygodnik Katolicki. – 1960. – № 33. – 11. IV. – S. 3.
46. Kuczerepa M. Polityka narodowościowa Drugiej Rzeczypospolitej wobec Ukraińców w latach 1919–1939 / Mykoła Kuczerepa // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 1–2 : materiały II międzynarodowego seminarium historycznego [“Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947”], (Warszawa, 22–24 maja 1997). – Warszawa : Karta, 1998. – S. 29–46.
47. Mieroszewski J. Może zdarzyć się i tak... / Juliusz Mieroszewski // Kultura. – 1970. – № 4/271. – IV. – S. 47–54.
48. Mieroszewski J. Może zdarzyć się i tak... / Juliusz Mieroszewski // Wiadomości Polskie. – 1970. – 28. IV. – S. 5–6.
49. Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / S. Mikulicz. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1971. – S. 95.
50. Piotrowski St. Fakty a legenda o Arcybiskupie Szeptyckim / St. Piotrowski // Horyzonty (Paryż ; Londyn ; Nowy Jork). – 1960. – № 52. – IX. – S. 25–38.
51. Podlaski K. [Skaradziński B.] Białorusini – Litwini – Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia? / Kazimierz Podlaski. – 2 wyd., popr. i uzup. – Warszawa : Przedświt, 1984. – 90 s.
52. Przegląd czasopism polskich wychodzących na Zachodzie / Opracował Zygmunt Jabłoński // Radio Free Europe. Polish Broadcasting Department. – 1977. – 20. XI. – S. 6–7.
53. Rusini, Ukraińcy, czy Małorusy? // Przegląd prasy ukraińskiej w opracowaniu p. A. Hermaszewskiego za miesiące lipiec i sierpień 1978. – London : MSZ, 1978. – S. 3.
54. Serczyk W. A. Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy / Władysław A. Serczyk // Stereotypy narodowościowe na pograniczu / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002. – S. 11–16.
55. Stosunki polsko-ukraińskie. Wywiad z Jarosławem Peleńskim // Nowa Koalicja. – 1989. – № 7. – S. 64–70.
56. Sulewski W. Nad publicystyką pogrobowców UPA / W. Sulewski // Tygodnik Demokratyczny (Warszawa). – 1960. – № 21. – 25–31 V. – S. 2.
57. W niewoli przeszłości // Polska w Europie. – 1975. – № 1/2. – S. 2.

58. W niewoli przeszłości // Przegląd prasy ukraińskiej w opracowaniu p. A. Hermaszewskiego. – Luty 1975. – London : MSZ, 1975. – S. 1–3.
59. Zakład Narodowy im Ossolińskich. – Dział Rękopisów. – Akc. 115/06. – Npgn. Jacek Kuroń. Rozumiem gniew Ukraińców / Notowała Iza Chruślińska // Gazeta Wyborcza. Opinie. 22-05-02.
60. Zelenko K. Jak powstają legendy / K. Zelenko // Tydzień Polski. – 1969. – 24. V. – S. 3.

Overcoming of interethnic stereotypes has taken an important place in the process of Polish-Ukrainian reconciliation. Constituents of this problem were as follows: determination of causes of Polish-Ukrainian confrontation, assessment of Polish-Ukrainian war in 1918–1919-s, Pilsudski-Petlura agreement and nationalities policy of the II Rzeczpospolita, analysis of alternative ways of development and conclusions from history in order to form future Polish-Ukrainian relations.

Key words: Polish-Ukrainian relations, interethnic reconciliation, the II Rzeczpospolita, stereotypes.

УДК 94 (4) 1945 (п 39)
ББК 63.3 (УУР) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)*

У статті розглядаються особливості соціально-економічного розвитку Угорщини 1956–1988 рр., зокрема, з'ясовується реформа системи управління економікою, розпочата в січні 1968 р., труднощі проведення і неоднозначні наслідки, а також актуалізуються деякі теоретичні проблеми соціалізму як суспільної системи, демонтованої в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Державні збори, закони, соціалізм, командно-адміністративна система, 23 жовтня 1956 р., Я.Кадар, економічна реформа, січень 1968 р., програма економічної і соціальної стабілізації.

Рішення липневого (1988 р.) пленуму ЦК УСРП, спрямовані на створення соціалістичного ринкового господарства, забезпечення прав людини, стимулювали законотворчу діяльність Державних зборів. Підвищення ролі Державних зборів у політичному житті країни передбачала резолюція Всеугорської конференції УСРП 20–22 травня 1988 р., у якій відмічалось, що основним завданням Державних зборів є видання законів. Однак, крім того, їм надавалася велика роль в узгодженні й представленні суспільних інтересів, контролі над виконанням законів, визначенні рамок роботи уряду, контролі над діяльністю Ради Міністрів [5, с.9]. Із цією метою ще до партійної наради були обмежені права Президії УНР у прийнятті законодавчих актів без участі Державних зборів [4]. Тоді ж питання про місце й роль Державних зборів у політичному житті країни широко дискутувалося, висловлювалися різні пропозиції. В укладеному групою угорських економістів документі “Поворот і реформа” пропонувалося “надати парламентаріям право свobodного внесення інтерпеляцій, дозволити кандидатам у депутати парламенту виступити на виборах з власною програмою, створювати у випадку обрання парламентські групи” [1, с.660]. Діяльність угорського парламенту активізувалася. Розроблялися нові закони (більше 30), переглядалися конституційно-правові норми. Тим самим закладались юридична база демократичних перетворень, утвердження принципів ринкового господарювання.

Державні збори УНР стали дієвіше контролювати роботу уряду. У минулому (з 1949 до 1985 рр.) тільки в одному випадку парламент відхилив відповідь міністра на депутатський запит. А в новому парламентському регламенті, який обговорювався, було передбачено голосування про довіру. При помилках, поганій роботі того чи іншо-

* Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII, XIV, XVI, XVII.